

Oyunlar öyrətmə-öyrənmə prosesinin ilkin mərhələsində**Günay Dilqəm qızı Aliyeva***ADPU-nun baş müəllimi***E-mail:** gunay-alieva@gmail.com**Rəyçilər:** p.ü.e.d., prof. D.Ə. İsmayılova,
filol.ü.e.d., prof. N.M. Sadıqova**Açar sözlər:** oyun, öyrənmək, öyrətmək, xarici dil, ana dili, metod, təlim**Ключевые слова:** игра, учить, учиться, иностранный язык, родной язык, метод, обучение**Key words:** game, teach, learn, foreign language, native language, method, training

Dünya inkişaf etdikcə, insanlarda xarici dilə yiyələnmək istəyi daha sürətlə artır. İngilis dili hazırda ünsiyyət, siyasi, iqtisadi və mədəni məqsədlər üçün işlədilən ən fəal dil hesab edilir. Dünyanın 70-dən çox ölkəsində ingilis dili rəsmi dil statusu qazanıb. D. Kristal “İngilis dili global dil kimi” kitabında bu məsələyə öz münasibətini bildirir (1, s. 57). Bu səbəbdən də globallaşan dünya xarici dilə yiyələnmiş təhsilli insanlara ehtiyac duyur. Bu baxımdan, dil öyrədənlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Dil öyrədənlər, yəni ingilis dilini xarici dil kimi tədris edən mütəxəssislər ingilis dilinin xarici dil kimi öyrədilməsində xüsusi metodikaya yiyələnməlidirlər ki, yaxşı nailiyyət əldə edə bilsinlər. D. Hopkins və M. Nettle yazırlar ki, dil öyrətmə metodikasında əsas açar konsepti *uyğunluq, adaptasiya və mühit* olmaqla yanaşı, oyun-tapşırıqlarda da ön planda dayanır (2, s. 157).

Ənənəvi dilöyrətmə metodu tərəfdarları iddia edirlər ki, dil öyrətmədə artıq ənənəvi üsul geridə qalıb. Yeni üsul isə dil öyrədilməsinin fərqli ünsiyyət vasitələrinə əsaslanmasıdır (3, s. 192). Onlar *oyun-tapşırıqlardan* dil öyrənməyə əsaslanan mühiti “yeni dil öyrətmə dövrü” adlandırırlar və onu ciddi şəkildə müdafiə edirlər. Onların iddiasına əsasən xarici dil öyrədən müəllimlər ilk əvvəl tədris etdiklərinin auditoriyada oyun-tapşırıqlardan istifadəni bacarmalıdırlar.

Ümumiyyətlə, tədris zamanı, xüsusilə orta məktəblərin ibtidai mərhələsində ingilis dilinin tədrisində oyun-tapşırıqlardan istifadə həmişə ön planda durmalıdır. Xarici dil öyrədən müəllim auditoriyada orta məktəblərin ibtidai mərhələsində ingilis dilinin tədrisində oyun-tapşırıqlardan səmərəli istifadə etməli və mental fərqlilikdə diqqətli olmalıdır. Bu hal nəinki dərslər auditoriyasında, eyni zamanda tədris binası daxilində belə gözlənilməlidir (4, s. 220).

Oyunlar öyrətmə-öyrənmə prosesinin ilkin mərhələsində, yəni gənc öyrənənlərə daha çox istifadə edilən bir metoddur. İlk olaraq, ayrı-ayrılıqda öyrətmə prosesi, öyrənmə və gənc öyrənənlərlə bağlı xüsusiyyətlərə nəzər salmaq.

Öyrətmə müəllimləri və şagirdlər arasında tədris-öyrənmə prosesi zamanı biliklərin ötürülməsindəki bir fəaliyyətdir. Müəllimlik etmək kiməsə nəyisə öyrənməyə kömək etmək və ona rəhbərlik etməkdir. H. Braunun dediyi kimi “Təlim birinə bir şeyin necə ediləcəyini göstərmək və ya kömək etmək, təlimat vermək, bir şeyin öyrənilməsinə rəhbərlik etmək, məlumat verməkdir” (5, s. 152). Müəllimlik, kiminsə öyrənməsini asanlaşdırmaq və təmin etmək prosesidir. Bir tədris prosesində müəllimlər fəaliyyətin aparılmasında mühüm rol oynayırlar. Ənənəvi təlimdə müəllimlər sinif rəhbərliyində lider rolu oynayır. Buna görə də, hər yaxşı müəllimin yaxşı bir tədris metodu olmalıdır. C. Harmera görə, bir tədris metodunun müvəffəqiyyəti yaxşı təşkilatdan və şagirdlərin nə edəcəklərini dəqiq bilməsindən asılıdır (6, s. 239).

Yaxşı bir müəllimin xüsusiyyətləri belə izah olunur:

- 1) dərslərini maraqlı keçirməlidirlər;
- 2) öz işlərini sevməlidirlər;
- 3) çox məlumatı olmalıdırlar;
- 4) yaxşı müəllim əyləncəli olmalıdır (7, s. 190).

Öyrənmək digər tərəfdən bilik əldə etməkdir. Öyrənmə, bilik və ya bacarıq qazanma prosesi və ya təcrübəsidir. Eynilə, H. Braun da öyrənməyin bir mövzu və ya bir bacarıq haqqında öyrənmə, təcrübə və ya təlimatla əldə etmə və ya öyrənmə olduğunu qənaətdə idi (5, s. 7). Bu o deməkdir ki, öyrənmə birinin praktik olaraq bir şeyi bilmə prosesidir. Braun öyrənmə tərifini belə izah edir:

- a) yeni şeylər əldə etmək və onlara yiyələnmək;
- b) məlumatın və ya bacarıqların saxlanması;
- c) baş verən hadisələrə aktiv, şüurlu bir şəkildə diqqət yetirməyi və hərəkət etməyi əhatə edir;
- d) təcrübə ehtiva edir (5, s. 7).

M. Carrierə görə, gənc öyrənənlər ilk beş yaşından başlayaraq (beş / altı yaşından on bir / on iki yaşına qədər) uşaqlardır (8, s. 5). Gənc öyrənənlər uşaq bağçasında və ya ibtidai məktəbdə öyrənənlərdir. Eynilə, G. Crosling və digərləri uşaqları iki əsas qrupa ayırırlar: 1) beş ilə yeddi yaşında; 2) səkkiz ilə on yaşında olan uşaqlar (9, s. 22). Onlar “Teaching English to Children” adlı kitablarında, gənc dil öyrənənlərin xüsusiyyətləri haqqında aşağıdakıları izah edirlər:

1. Gənc öyrənənlər dünyanın qaydalarıyla idarə olunduğunu bilirlər;
2. Yeni anlayışları qavramaq üçün əllərdən, gözlərdən və qulaqlardan aktiv istifadə edirlər;
3. Çox qısa bir diqqət və konsentrasiyaya sahibdirlər;
4. Azyaşlılar çox vaxt başqaları ilə oynamaqla yanaşı, tək oynamaqla da xoşbəxt olurlar;
5. Azyaşlı şagirdlər öyrənməyə həvəslə və müsbət yanaşırlar (9, s. 23).

Orta məktəblərin ibtidai mərhələsində şagirdlər təxmini doqquz və ya on yaşında olurlar. Onlar əyləncəli öyrənmə prosesində çox həvəslə olurlar. Bundan əlavə, C. Brumfit gənc öyrənənlərin paylaşıqları bəzi xüsusiyyətlərin olduğunu belə sıralayırlar:

1. Şagirdlər məktəbə yeni başlayırlar, beləliklə müəllimlər məktəbdəki həyat gözləntilərini formalaşdırmaq üçün böyük bir fürsət əldə edirlər.
2. Qrup olaraq, müxtəlif ev mədəniyyətlərinə daha yaxın olduqları və məktəb tərəfindən getdikcə daha çox tətbiq olunan uyğunlaşma üçün daha yeni olduqlarından potensial olaraq orta və ya yuxarı siniflərdə oxuyan şagirdlərdən daha çox fərqlənirlər.
3. Yaşca böyük olan uşaqların bəzən təhsillərinə gətirdiyi maneələr olmadan istəkli və həvəslə şagird olmağa meyillidirlər.
4. Onların öyrənmələri, fikir və konsepsiyalarının inkişafı ilə sıx əlaqələndirilə bilər, çünki bu, ilk formal təhsil təcrübələrinə çox yaxındır.
5. Düşüncələri üçün stimullaşdırma qədər fiziki hərəkətə və fəaliyyətə ehtiyac duyurlar və onlar üçün bir-birlərinə daha yaxın olmaq daha yaxşı ola bilər (10, s. 95).

Yuxarıdakı izahata əsasən, kiçik yaşlı öyrənənlərin məktəbə başlamasının ilk mərhələsindəki uşaqlar olduğu təsvir edilə bilər. Uşaqlar yetkinlərdən fərqli xüsusiyyətlərə malikdirlər. Gənc öyrənənlər ətrafdakı hər şeyi bilmək istəyirlər.

Gənc öyrənənlərə ingilis dilini öyrətmək çox vacibdir. Biz yalnız lüğət və qrammatika öyrətmirik, həm də tələbələri dil bilikləri ilə təmin edirik. M. Celce-Murcianın dediyi kimi, “Bir dil öyrənmək, ümumiyyətlə, tələbələrin bu dildə ünsiyyət qurmasına imkan yaratmaq üçün praktik bir məqsəd daşıyır. Buna görə, hər sinfin hər dərəcəsi şagirdlərin həqiqətən ehtiyac duyduqları dil bilikləri ilə təchiz olunmasına yönəldilmişdir” (11, s. 30).

Şagirdlərin dili istifadə etməyi öyrənmək və bacarıqlara yiyələnməsini təmin etmək üçün mənalı və interaktiv təcrübəyə ehtiyac duyulur.

C. Harmer, dil bacarıqlarının tədrisinin şagirdlərin xarici dilə daha çox inamla və daha böyük bir uğur gözləməsi ilə kömək edəcəyini söyləyir (12, s. 125). Buna görə, müəllimin şagirdlərə dil biliklərinin öyrənməsində təlimatçıdan əlavə köməkçi vəzifəsində iştirakı çox vacibdir. Bu yanaşma şagirdlərin xarici dil öyrənməkdə uğur qazanmasına kömək edə bilər.

Uşaqlar əyləncəli fəaliyyətlərə qoşulmağı sevir. S. Krashenin dediyi kimi, “Uşaqların aktiv bir işə cəlb edilməsi lazımdır. Belə ki, onlar uzun müddət oturub dərsi dinləməyəcəklər” (13, s. 112). Bu o deməkdir ki, uşaqlar oynamağı çox sevir. Uşaqlarda aktivliyin tez-tez dəyişməsi lazımdır. Müəllimlər bir tədris metodu yaratmaqda daha orijinal və yaradıcı olmalıdırlar. Müəllimlər uşaqlara ingilis dilinin tədrisində hər hansı bir ünsiyyət fəaliyyətinin təmin olunduğu oyundan istifadə edə bilərlər. E. Uilyəmz yazır ki, “Bir çox ənənəvi oyun xarici dil tədrisinə uyğunlaşdırıla bilər, çünki hər hansı bir ünsiyyət fəaliyyətində istifadə olunan dillərin sahələri proqnozlaşdırıla bilər və bu səbəbdən, rəhbərlik edilən bir fəaliyyət kimi faydalıdır” (14, s. 171). Bu o deməkdir ki, oyun şagirdlərə xarici dil tədrisində müəllimə kömək edə bilər. O, daha sonra əlavə edir ki, oyunlar sinfin ingilis dilindən aktiv şəkildə istifadə etməsinin bir vasitəsidir.

Oyun tələbə üçün maraqlı, həyəcanlı, həvəsli və aktiv sinif tətbiqetmələrindən biridir. Başqa sözlə, oyun uşaqlarla ünsiyyət qurmağın və dünyalarını anlamağın ən təbii və təsiri yoludur (15, s. 22).

Oyun, müəyyən bir məqsədə yönəldilmiş və ya həyata keçirilməyən, uşağın fiziki, məlumat, dil, emosional və sosial inkişafını təmin edən, real həyatın bir hissəsi və uşaq üçün ən təsirli öyrənmə prosesi kimi müəyyən edilir. Ədəbiyyatlarda oyunun xarici dilin öyrənilməsindəki müvəffəqiyyəti ilə bağlı müxtəlif araşdırmalar mövcuddur. Şagirdlər oyuna elə aludə olurlar ki, dil öyrənməklə məşğul olduqlarını belə unudurlar.

Oyunların istifadəsi zamanı şagirdlər öz aralarında mülayim rəqabət etdikləri üçün motivasiyanı artırır. Bundan əlavə, oyun əyləncəli bir fəaliyyətdir; oyun şagirdləri tədris-öyrənmə prosesinə qoşulmağa sövq edə və şagirdlərin diqqətini cəlb edə bilər.

Oyunların təhsil baxımından, daha dəqiqliyiylə, tədrisin ilkin mərhələsində əhəmiyyəti böyükdür. Metodoloji cəhətdən, oyun həqiqi bir təhsil vasitəsi kimi qəbul edilir və həm məktəbəqədər dövrdə, həm də məktəb illərində qazandığı biliklərin gələcək nəsillərə ötürülməsini təmin edir. Ancaq formal təhsilə həddindən artıq önəm verən bəzi cəmiyyətlərdə oyun məhsuldar bir fəaliyyət kimi qəbul edilmir və hətta sinif oyunlarında iştirak etmək qadağandır.

Bununla birlikdə, oyun uşağın zehində və dil inkişafında mühüm rol oynayır. Oyun nəticəsində qazanılan müsbət xüsusiyyətlər gücləndirilir və inkişaf etdirilir. Oyunlarla təhsilə aktiv öyrənmə, təcrübə ilə öyrənmə də deyilir.

Dil öyrənilməsində oyunların geniş və mənalı istifadəsini qəbul etmək, müəllimə dərstdəki boşluqları doldurmaq və ya vaxt keçirmək əvəzinə öyrənməni tədris prosesinin mərkəzində saxlayacaqdır.

İbtidai məktəblərdə xarici dil tədrisində müxtəlif problemlərlə qarşılaşılır. Bu problemlər xarici dil tədrisində istənilən səviyyəyə çatmağın qarşısını alır. Xarici dil dərslərinin səmərəli tətbiqi üçün ibtidai təhsil səviyyəsində xarici dil tədris proqramları və metodlarını inkişaf etdirmək lazımdır. Bu səviyyəli məktəblərdə xarici dil tədris edilərkən, danışq dili yazılı dildən daha vacib olduğundan, oyunlara daha çox əhəmiyyət verilir. Şagirdlərin idrak inkişaf səviyyələrini nəzərə alsaq, bu dövrdə şagirdlər üçün oyunun əhəmiyyəti aydın olur.

Xarici dil tədrisində oyunlar vacib bir dil öyrənmə fəaliyyəti kimi istifadə edilə bilər. Dil

oyunlarında görülən işlərin müəyyən bir qaydada aparıldığını görərək, tələbə oyunu müəyyən qaydalara uyğun oynamağın lazım olduğunu qəbul edir. Bu vəziyyət sinif və tələbənin öz mü-hiti arasında əlaqə yaradır.

Şagirdə oyunla xarici dil tədrisində baş verməsi gözlənilən bəzi məqamlar var. L.F. Bou-ton onları aşağıdakı kimi sadalayır (15, s. 89):

1. Şagirdlər oyunun nəticəsində yeni sözlər öyrənməlidirlər;
2. Oyun oynayarkən yeni və faydalı ingilis ifadələrini öyrənməlidirlər;
3. Oyun zamanı şagirdlər ingilis dilində düşünməyi bacarmalıdırlar;
4. Oyun oynamaq tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqəni təmin etməli və təşviq etməlidir;
5. Şagirdlər oyun oynayarkən bir-birləri ilə və müəllimlə yaxşı davranmalıdırlar.

Oyun zamanı lazım olduqda ana dili istifadə edilə bilər. Dərs ikiyə bölünməli və mümkün qədər çox şagird iştirak etməlidir.

Sinifdə oyunlardan istifadə etməyin bir çox üstünlükləri vardır:

- Oyunlar dil tədris olunan siniflərdə istifadə olunan xoşagələn bir növ fasilədir.
- Motivasiyaedici və bəzən bir növ sınaq xarakterlidir.
- Dil öyrənmək çox səy tələb edir. Oyunlar şagirdlərə öyrənmə səylərini göstərməyə və davam etdirməyə kömək edir.

Oyunlar müxtəlif bacarıqlarda dil təcrübəsi təmin edir – danışma, yazma, dinləmə və oxuma.

Tələbələr qarşılıqlı əlaqəyə və ünsiyyətə təşviq edirlər.

Dil istifadəsi üçün mənalı bir kontekst yaradırlar.

Məqalənin aktuallığı. Bu proses tələbələrin (şagirdlərin) ingilis dilində ünsiyyət bacarıqlarının inkişafını şərtləndirir və bu da mövzunun aktuallığını önə çıxardır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Tələbələrin (şagirdlərin) professional kommunikativ kompetensiyalara yiyələnməsində interaktiv təlim metodlarının təsiri və rolu olduqca çoxdur və bu da mövzunun elmi yeniliyi kimi nəzərdən keçirilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə fərqləndirilən vasitələr müəllimlər, tədqiqatçılar, tələbə və magistrantların düzgün istifadəsinə yardımçı olmaqdan ibarətdir.

Ədəbiyyat

1. Crystal, D. Language play. / D.Crystal. – Penguin: University of Chicago Press, – 2001. – 248 p.

2. Hopkins, D., Nettle M. Second language acquisition research: A response to Rod Ellis. // ELT Journal. – 1994. No 48/2, – p.157-161.

3. Ağazadə, N.A. Xarici dillərin tədrisi metodikası və dilçilik. / N.A.Ağazadə. – Bakı: Maarif, – 1974. – 176 s.

4. Hüseyinzadə, G.C. Xarici dillərin tədrisində islahatların tətbiqi: Müəllimyönümlü tədrisdən tələbəyönümlü tədrisə keçid. // "Elm" ilinə həsr olunmuş Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri Respublika elmi konfransının materialları. – Bakı: ADU, – 2009. – s.220-226.

5. Brown, H.D. Principles of language learning and teaching. / H.D.Brown. – Longman Publication, – 2000. – 352 p.

6. Harmer J. How to Teach English. Harlow: Addison Wesley, 1997, 290 p.

7. Hashemi M., et al. Teaching English to Children. Harlow: Longman, 2007, 283 p.

8. Carrier, M. Games and activities for the language learner. Nelson: Longman, 1980, 220 p.

9. Crosling, G., As-Saber S., Rahman N. Postgraduate International students and

Independent Learning. / G.Crosling, S.As-Saber, N.Rahman. // Paper at International Conference on Postgraduate Education, – Penang, Malaysia, – 2008. – p.22-36.

10. Brumfit, C. J. et al. Teaching English to Children. New York: Longman Group Ltd., 1995, 306 p.

11. Celce-Murcia, M. Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specifications. / M.Celce-Murcia, Z. Dornyei, S.Thurrell. // Issues in Applied Linguistics, – 1995. No 6/2, – p.5-35.

12. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. New York: Longman, 1998, 446 p.

13. Krashen, S. Principles and practice in second language acquisition. / S.Krashen. – Oxford: Pergamon Press, 1982, 212 p.

14. Williams, E. Communicative reading. / E.Williams. In K. Johnson & D. Porter. (eds.), Perspectives in communicative language teaching. – London: Academic Press, – 1983. – p.171-188.

15. Bouton, L.F. Pragmatics and language learning. / L.F.Bouton, In L.F.Bouton (ed.), Pragmatics and language learning (vol. 7). Urbana-Champaign, IL: University of Illinois, Division of English as an International Language, – 1996. – 189 p.

Г.Д. Алыева

Игры на первом этапе учебно-обучающего процесса

Резюме

Игры в обучении английскому языку — один из эффективных способов мотивировать детей усердно работать и развивать их интерес к изучению английского языка. С недавним развитием преподавания английского языка роль игр в классе обсуждалась в различных аспектах, и все больше и больше учителей осознают важность игр в обучении английскому языку и используют игры на своих занятиях. С этой точки зрения тема использования игровых заданий в обучении английскому языку на начальном уровне общеобразовательной школы считается актуальной.

G.D. Alyeva

Games at the first stage of the teaching-learning process

Summary

Playing games in teaching English is one of the effective ways to motivate children to work hard and develop their interest in learning English. With the recent development of English language teaching, the roles of games in the classroom have been discussed in various aspects, and more and more teachers have realized the importance of playing games in English language teaching, and are using games in their classes. From this point of view, the subject of using game-tasks in the teaching of English at the elementary level of secondary schools is considered relevant.

Redaksiyaya daxil olub: 17.08.2022